LIETUVOS TSR AUKŠTŲJŲ MOKYKLŲ MOKSLO DARBAI
ISTORIJA, XXVII, 1987

1928 m. LIETUVOS IR VOKIETIJOS PREKYBOS IR LAIVININKYSTĖS SUTARTIS

B. DAŠČIORAS

1928 m. Lietuvos ir Vokietijos prekybos ir laivininkystės sutartį išnagrinėti svarbu todėl, kad ji parodo XX a. trečiojo dešimtmečio Lietuvos vyriausybės pastangų normalizuoti ekonominius santykius su Vokietija išdavas, taip pat nelygiateises ekonominio bendradarbiavimo tarp Lietuvos ir Vokietijos sąlygas bei galimybes. Be to, sutartis turėjo svarbią reikšmę tolesniems šalių santykiams apskritai.

Tarybinėje istoriografijoje darbų, skirtų šiai temai, nėra. Trumpai sutartis buvo įvertinta panašias problemas nagrinėjusių autorių — K. Navicko, R. Žiugždos, taip pat straipsnio autoriaus [1].

Savitai, vadovaudamiesi imperialistinės Vokietijos požiūriu, 1928 m. Lietuvos ir Vokietijos prekybos ir laivininkystės sutartį vertina vokiečių buržuaziniai autoriai E. Kerštеinas ir A. Rybeleris [2].

Šiame straipsnyje, remiantis Lietuvos TSR centrinio valstybinio archyvo dokumentais, nagrinėjamos sutarties tekstu, to meto periodine spauda bei kita medžiaga, siekiama supažindinti su sutarties turiniu, išsamiai ir kritiškai ją įvertinti, išryškinti neigiamus ir teigiamus padarinius Lietuvos ekonomikai.

1928 m. spalio 30 d., maždaug po trejų metų nuo pasiruošimo deryboms pradžios ir pusantrų metų užsitęsusių gana sudėtingų derybų, tarp Lietuvos ir Vokietijos buvo pasirašyta prekybos ir laivininkystės sutartis [3]. Didžiausio palankumo principu penkeriems metams sudaryta sutartis buvo skirta ne tik prekybai bei laivininkystei tarp Lietuvos ir Vokietijos reguliuoti, bet ir nustatė

---

[1] *Navickas K.* TSRS vaidmuo, ginant Lietuvą nuo imperialistinės agresijos 1920—1940 metais.— V., 1966; *Žiugžda R.* Lietuvos ir Vokietijos santykiai 1919—1940.— V., 1981; *Žiugžda R.* Lietuva imperialistinių valstybių planuose: 1917—1940.— V., 1983; *Дащёрас Б.* Экономическая политика Германии в отношении Литвы (1924—1928).— В кн.: Германия и Прибалтика: Межведомственный сборник научных трудов. Рига, 1978, т. 5, с. 70—78.

[2] *Kerstein E.* Die Entwicklung der Deutsch-Litauischen Wirtschaftsbeziehungen im ersten Jahrzehnt seit Bestehen des Litauischen Staates unter besonderer Berücksichtigung seiner wirtschaftlichen Struktur.— Düren, 1934; *Riebeler A.* Die wirtschaftliche Lage Litauens vor und nach dem Weltkriege.— Gelnhausen, 1934.

[3] Lietuvos sutartys su svetimomis valstybėmis (toliau — Lietuvos sutartys...).— K., 1930, t. 1, p. 625—646.

tranzito per susitarusiųjų šalių teritoriją tvarką, numatė vienos šalies akcinių, prekybos, pramonės, finansų ir kitų bendrovių antrojoje šalyje veiklos sąlygas, leido vienos šalies piliečiams apsigyventi kitos šalies teritorijoje, įgyti kilnojamojo ir nekilnojamojo turto, laisvai juo disponuoti, naudotis antrosios šalies asmens ir turto apsaugos įstatymais, būti atleidžiamiems nuo karo bei darbo prievolių ir pan.

Vertindami šią sutartį, pirmiausia pastebime jos neigiamus padarinius Lietuvos ekonomikai. Neatsitiktinai, kad išvengtų aštrios kritikos, Lietuvos ir Vokietijos vyriausybės susitarė bent jau iki sutarties ratifikavimo plačiau jos nekomentuoti, o pasitenkinti tik trumpa informacija. 1928 m. lapkričio 9 d. Lietuvos ministras pirmininkas ir užsienio reikalų ministras A. Voldemaras vietos ir užsienio spaudos atstovams tiesiog pareiškė, kad apie sutartį plačiau papasakoti negalįs, nes su Vokietijos atstovais susitarta iki ratifikavimo jos plačiau neaptarinėti [4]. Padėtis nepasikeitė nei po sutarties ratifikavimo, t. y. po 1929 m. vasario 12 d., nei po pasikeitimo ratifikavimo raštais 1929 m. gegužės 4 dieną. Dargi atvirkščiai, po sutarties pasirašymo „visi be išimties" Vokietijos laikraščiai pateikė trumpą informaciją ir pritarė šiai sutarčiai [5], o po pasikeitimo raštais, turėdama omenyje, kad Lietuvoje sutartis kritikuojama, Vokietijos spauda bevelijo apie sutartį nutylėti, teisindamasi „vietos stoka", arba tik paminėjo patį faktą [6]. Tai savaip įžeidė valdančiuosius Lietuvos sluoksnius. 1929 m. gegužės 17 d. Lietuvos pasiuntinio Vokietijoje V. Sidzikausko pavaduotojas savo rašte Užsienio reikalų ministerijos generaliniam sekretoriui pažymėjo, kad atsisakymo įdėti straipsnius, „atitinkančius šių sutarčių svarbumui [...], reikia ieškoti „Auswärtiges Amt'o (Vokietijos užsienio reikalų ministerijos.— *B. D.*) nurodymuose" [7].

Kodėl Lietuvoje buvo kritikuojama prekybos ir laivininkystės sutartis su Vokietija, kodėl ji buvo Lietuvai nenaudinga? Formaliai žiūrint, prekybos ir laivininkystės sutartis buvo sudaryta, remiantis didžiausio palankumo ir abipusės naudos principu. Tačiau šis principas, kaip, vertindamas sutartį, konstatavo ekonominis žurnalas „Tautos ūkis", naudingas gali būti tik tada, kai jis taikomas „[...] maždaug vienodo ekonominio ir politinio stiprumo šalyse" [8], antraip jis neabejotinai suteikia privilegijų didžiosioms, įtakingoms valstybėms. Šią tiesą patvirtino Lietuvos ir Vokietijos prekybos ir laivininkystės sutartis. 1929 m. vasario 22 d. sutarčiai įsigaliojus, paaiškėjo, kad nemaža jos straipsnių suteikė privilegijas Vokietijai.

---

[4] Lietuvos aidas, 1928, lapkr. 10.
[5] Lietuvos aidas, 1928, lapkr. 7.
[6] Lietuvos TSR centrinis valstybinis archyvas (toliau — CVA), f. 383, ap. 7, b. 763, lap. 5.
[7] Ten pat.
[8] Tautos ūkis, 1930, Nr. 5, p. 150.

Iš pirmo žvilgsnio lygiateisis atrodo sutarties 1 straipsnis, sudarantis galimybę susitarusiųjų šalių piliečiams laisvai įvažiuoti į kitos šalies teritoriją, čia apsistoti, įsikurti, verstis prekyba, amatais ar kitu verslu [9]. Tačiau pasinaudoti šio straipsnio teikiamomis galimybėmis Lietuva negalėjo, nes, būdama žemės ūkio šalis, nei savo prekybos firmų, nei šiaip jau verslininkų Vokietijoje tada neturėjo. Tuo tarpu įvairių Vokietijos firmų Lietuvoje buvo nemaža. Čia gyveno palyginti gana daug Vokietijos piliečių, kuriuos sutarties 5 straipsnis [10] atleido nuo bet kokių valstybinių darbų, netgi pastočių tarnybos, taip pat nuo karo prievolės bei su ja susijusių pareigų: atsilyginimo už netarnavimą kariuomenėje, rekvizicijų bei kontribucijų karo atveju ir pan. Jeigu turėsime galvoje dar tą aplinkybę, kad Vokietijos piliečiai vengė mokėti bet kokių mokesčių, bus aišku, kad tariamasis abipusės naudos principas buvo „vienašališkas Lietuvos nenaudai“ [11].

Ne be pagrindo Lietuvoje plačiai pasklido kalbos, kad „ruošiamasi atidaryti platūs vartai kolonizacijai Lietuvoje“ [12], buvo keliamas klausimas, „ar prekybos sutartimi su Vokietija vokiečių kolonizacijai yra pavedama visa Lietuva, ar tik vienas Klaipėdos kraštas“ [13]. Sutarties 1 straipsnis iš tiesų sudarė ypač palankias sąlygas vokiečiams Lietuvoje įsikurti. Nenuostabu, kad 1933 m. įvairiose Lietuvos pramonės ir prekybos įmonėse dirbo 4372 Vokietijos piliečiai, vadinamieji specialistai, tuo tarpu šimtai Lietuvos piliečių inteligentų savajame krašte negalėjo rasti darbo [14].

Tenkindama Vokietijos pageidavimą, sutarties 6 straipsniu Lietuvos buržuazinė vyriausybė pasižadėjo, kad visos akcinės, prekybos, pramonės, finansų, draudimo, susisiekimo ir transporto bendrovės, kurios turi būstinę vienoje susitarusiųjų šalių ir yra teisėtos, bus pripažintos teisėtomis ir antrosios šalies teritorijoje [15]. Vokietijoje Lietuvos piliečiai tokių įstaigų beveik neturėjo, todėl 6 straipsnis Lietuvai buvo nenaudingas, nes suteikė veikimo laisvę įvairioms vokiečių bendrovėms Lietuvoje. Draudimo, prekybos ir kitos vokiškosios Klaipėdos krašto bendrovės ne kartą buvo kritikuojamos spaudoje už jų antilietuvišką veiklą. Žurnalas „Tautos ūkis“, aptardamas naująją prekybos sutartį, neigiamai

---

[9] Lietuvos sutartys..., t. 1, p. 625—626.

[10] Ten pat, p. 627—628.

[11] Lietuvos žinios, 1936, bal. 30.

[12] Lietuvos aidas, 1928, lapkr. 5.

[13] Lietuvos aidas, 1929, saus. 19. Stebina tautininkų oficiozo primityvus „atkirtis“ sutarties 1 straipsnio kritikams. Girdi, labiau tiktų kalbėti apie Lietuvos kolonizacijos Klaipėdos krašte ir Rytprūsiuose galimybes. Atseit, iš Rytprūsių ir Klaipėdos krašto gyventojai emigruoja į Vokietijos pramonės centrus, todėl susidaro galimybė lietuviams laisvose vietose apsigyventi. „Dėl kultūrinių ir ekonominių sąlygų vokiškas elementas blogesnėse vietose pasitraukia, užleisdamas jas mažiau išlepintam, mažiau kultūringam [...] elementui“.— Ten pat.

[14] *Niunka V.* Kaip monopolistinis kapitalas išnaudojo buržuazinės Lietuvos kaimą.— Komunistas, 1948, Nr. 9, p. 24.

[15] Lietuvos sutartys..., t. 1, p. 627—628.

vertino 6 straipsnį ir santūriai pažymėjo, jog „[...] šiuo klausimu literatūra nuolat tvirtina, kad kaip tik draudimo įstaigos turi būti nacionalinio pobūdžio“ [16]. Tuo tarpu sutarties baigiamajame protokole, kuriame buvo užfiksuotas „sutarties pats svarbumas“ [17], išvardytos „visos vokiečių draudimo įstaigos“ ir pažymėta, kad Klaipėdos krašte jos gali dirbti ir toliau [18].

Neįžvalgiai, neapgalvotai pasielgė Lietuvos atstovai, sutikdami su sutarties 7 straipsnio formulavimu, kad susitarusiųjų šalių piliečiai, turintys įstatymais numatytą teisę, gali vieni kitų šalyje ieškoti prekėms užsakymų, supirkinėti prekes iš jas gaminančių asmenų arba iš pirklių, arba viešose pardavimo vietose [19]. Remdamasi šiuo straipsniu, Vokietija įgijo „laisvo supirkinėjimo“ teisę, kuria pasinaudojusi kiaules ir kitus gyvulius visų pirma supirkinėjo Klaipėdos krašte ir tik per Klaipėdos vokiškąsias organizacijas [20]. Išimtis, daroma šioms organizacijoms, dar labiau stiprino vokiečių įtaką Klaipėdos krašte, blogino krašto lietuvių ir vokiečių, kartu Lietuvos ir Vokietijos santykius. Be to, Lietuva buvo priversta mokėti didelius atlyginimus Vokietijos veterinarams [21], nes Lietuvos veterinarine tarnyba Vokietijos vyriausybė nepasitikėjo.

Sutartyje buvo užfiksuota Lietuvai labai svarbi formuluotė, kad susitarusios šalys tarpusavio prekybos nevaržys jokiais draudimais (8 str.) ir suteiks viena kitai tranzito laisvę per savo teritoriją (9 str.). Tačiau tuose pačiuose straipsniuose ir juos papildžiusiame baigiamajame protokole buvo numatyta tiek daug išimčių [22], jog Vokietijos vyriausybė visada galėjo panaudoti įvairius draudimus ir apribojimus.

Lietuvai buvo nenaudingas į prekybos ir laivininkystės sutarties baigiamąjį protokolą, Vokietijai reikalaujant, įtrauktas sutarties 8 straipsnio papildymas, vadinamasis rezervas, ir jį savo ruožtu papildantis slaptasis protokolas. 8 straipsnio papildyme buržuazinė Lietuvos vyriausybė pasižadėjo nuo 1928 m. gruodžio 1 d. 50% sumažinti muitus į Vokietiją išvežamiems neapdirbtiems medžiams: eglėms, pušims, ąžuolams, uosiams, drebulėms, bukams, beržams, alksniams ir kitiems lapuočiams, taip pat popiermedžiams ir sparmedžiams. Be to, buvo pasižadėta nuo konvencijos įsigaliojimo neimti jokių išvežamųjų muitų ar rinkliavų už ašutus, šepečius, arklių ir raguočių plaukus, ragus ir kaulus, veršiukų ir užaugusių galvijų žalias odas, žalius ir džiovintus avių, ožkų ir kiškių kailius [23]. 8 straipsnio papildymą papildantis

[16] Tautos ūkis, 1930, Nr. 5, p. 150.
[17] Ten pat.
[18] Lietuvos sutartys..., t. 1, p. 644.
[19] Ten pat, p. 629.
[20] Lietuvos žinios, 1936, bal. 30.
[21] Ten pat.
[22] Lietuvos sutartys..., t. 1, p. 630—631, 644—655.
[23] Ten pat, p. 644—645.

slaptasis protokolas garantavo, kad iš Lietuvos į Vokietiją išvežamam neapdirbtam miškui nuo 1930 m. gruodžio 1 d. muitai visiškai panaikinami [24]. Toks svarbių Lietuvos eksporto prekių muitų sumažinimas per pusę bei jų panaikinimas buvo gana nuostolingas Lietuvai. Pavyzdžiui, per pusę sumažinus išvežamuosius muitus neapdirbtam miškui ir panaikinus juos kitoms sutartyje nurodytoms prekėms, 1929 m., lyginant su 1928 m., iždo pajamos sumažėjo apie 1 mln. litų [25]. Taigi sutarties 8 straipsnio papildyme buvo „svarbiausi Lietuvos vyriausybės pasižadėjimai Vokietijai" [26], tuo tarpu atitinkamų Vokietijos vyriausybės pasižadėjimų Lietuvai baigiamajame protokole nėra.

Lietuvai buvo nuostolingas ir sutarties 22 straipsnis, įpareigojantis Rytprūsių uostams taikyti ne aukštesnius geležinkelių tarifus, kaip savajam Klaipėdos uostui [27]. Pagal geležinkelių tarifus Klaipėdos uostą sulyginus su Karaliaučiaus, pastarajam faktiškai buvo suteikta pirmenybė, nes iš daugelio vakarų Lietuvos geležinkelio stočių vežti prekes į Karaliaučių buvo arčiau, taigi ir pigiau. Be to, turėti ekonominius ryšius su kur kas didesniu prekybos uostu buvo apskritai patogiau.

Ypač neigiamai buvo vertinamas sutarties 23 straipsnis, kuris suteikė teisę Vokietijai be Lietuvos sutikimo tartis su trečiąja valstybe dėl geležinkelių tarifų tarp Karaliaučiaus ir „stočių, esančių šalyse anapus Lietuvos" [28]. Tai reiškė, kad Vokietijos vyriausybė, susitarusi, pavyzdžiui, su Lenkijos vyriausybe, gali nustatyti Lietuvai privalomus tarifus lenkų arba vokiečių prekių pervežimui per Lietuvos teritoriją. 24 straipsnyje buvo tiesiog pasakyta, kad „Lietuva pareikš savo sutikimą tų tarifų apskaičiavimui". Lietuvai šis straipsnis davė vien teisę „reikalauti už pervežimą kompensacijos", jei, „apskaičiuojant tarifus, Lietuvos geležinkeliams tektų mažesnės frachto dalys" [29]. Ne veltui laikraštis „Lietuvos žinios" 1936 m. balandžio 30 d. konstatavo, kad sutarties 23 ir 24 straipsniuose geležinkelių transporto reikalai taip „vienašališkai Lietuvos nenaudai" suformuluoti, jog „tų straipsnių pagrindinė revizija yra būtina".

Naudingesnė Vokietijai pasirodė esanti sutartis ir dėl laivininkystės. Sutarties 25, 26 ir 30 straipsniai [30] Vokietijos prekybos laivus mokesčių, rinkliavų ir kitais atžvilgiais, jūrose ir vidaus vandenyse prilygino tokiems pat Lietuvos laivams. Sutarties 25 straipsnis laivams leido nemokėti muito, jeigu jie patys nebuvo prekybos objektas. Vokietijai šie straipsniai buvo naudingi todėl, kad mažas Lietuvos prekinis laivynas neįstengė lygiai tiek pervežti prekių ir kitų krovinių, kiek Vokietijos (žr. 1 lentelę).

---

[24] CVA, f. 383, ap. 9, t. 1, b. 33, lap. 48, 50.
[25] Tautos ūkis, 1930, Nr. 5, p. 150.
[26] Ten pat.
[27] Lietuvos sutartys..., t. 1, p. 636—637.
[28] Ten pat, p. 637.
[29] Ten pat.
[30] Ten pat, p. 637—638, 640.

1 lentelė. Lietuvos ir Vokietijos laivais bei baržomis 1926—1931 m. atgabentų į Klaipėdos uostą ir iš jo išgabentų krovinių kiekis tonomis *

Metai	1926—1928		1929		1930		1931	
Laivų ir baržų priklausomybė	Lietuvos	Vokietijos	Lietuvos	Vokietijos	Lietuvos	Vokietijos	Lietuvos	Vokietijos
Krovinių svoris tonomis	89 834	168 784	54 851	204 862	68 232	203 876	22 425	120 649

* Lentelė sudaryta, remiantis: Lietuvos statistikos metraštis (toliau — LSM) 1929—1930 m.— K., 1931, p. 322—323; LSM 1931 m.— K., 1932, p. 228—229.

Iš lentelės matyti, kad daugiausia krovinių Lietuvos vidaus vandens keliais per Klaipėdos uostą buvo pervežama Vokietijos laivais bei baržomis, kad Lietuvos laivais bei baržomis pervežamų krovinių ypač sumažėjo 1929 m.— pirmaisiais metais po prekybos ir laivininkystės sutarties pasirašymo, ir apskritai toliau mažėjo, ypač 1931 metais. Ir atvirkščiai, Vokietijos laivų bei baržų Lietuvos vidaus vandens keliuose padaugėjo. Laikui bėgant, verslinė laivyba Nemune, ypač Kauno—Klaipėdos ruože, praktiškai beveik perėjo į Vokietijos rankas[31]. Aktyviausiai čia darbavosi 1931 m. vasario 3 d. Karaliaučiuje įsteigta, o 1933 m. jau Tilžėje veikusi laivininkystės transporto bendrovė (Schiffer-Transport-Genossenschaft)[32] ir jos filialas Klaipėdoje (Litauische-Memelländische Schiffergenossenschaft)[33]. Vokietijos valdžios remiama, ši bendrovė monopolizavo prekių transportavimą Nemunu. Kadangi lietuvių baržų prekėms transportuoti nepakako, dalis verslininkų, kad ir nenoromis, turėjo naudotis vokiečių. Be to, kas prekes gabendavo lietuvių baržomis, tam vokiečių bendrovė vėliau dažnai atsisakydavo suteikti paslaugas. Jeigu tuo metu lietuvių baržų laisvų nebūdavo, toks verslininkas patekdavo į keblią padėtį[34]. 1935 m. iš visų Nemunu plaukiojančių baržų 200 priklausė Vokietijai ir tik 50 (1933 m. tik 15)— Lietuvai[35]. Suprantama, kad ir didžiausioji pelno dalis atitekdavo Vokietijai. Lietuvos užsienio reikalų ministerijos duomenimis, 1928—1934 m. Vokietijai teko apie 70% visų Lietuvos ir Vokietijos frachto pajamų, t. y. maždaug 7,2 mln. litų, o Lietuva turėjo pasitenkinti 30% šių pajamų, t. y. tik apie 3 mln. litų[36]. Kaip matyti iš Lie-

[31] Tautos ūkis, 1933, Nr. 10, p. 296.

[32] CVA, f. 383, ap. 7, b. 1875, lap. 190.

[33] Ten pat, lap. 155.

[34] Tautos ūkis, 1933, Nr. 10, p. 296.

[35] CVA, f. 383, ap. 7, b. 1875, lap. 155; Tautos ūkis, 1933, Nr. 10, p. 296.

[36] CVA, f. 383, ap. 7, b. 1875, lap. 193.

tuvos užsienio reikalų ministerijos Politikos departamento direktoriaus J. Urbšio 1935 m. sausio 23 d. rašto susisiekimo ministrui, dėl sutartyje numatytų vienodų Vokietijos ir Lietuvos prekiniams laivams sąlygų Lietuva per metus patirdavo 1 480 000 litų nuostolio. Be to, Vokietijos laivyno dominavimas Lietuvos vidaus vandenyse trukdė krašto prekiniam laivynui augti, dėl to neteko darbo 300—400 Lietuvos baržininkų [37]. Be to, sutarties 25 straipsnis suteikė Vokietijai teisę pareikalauti, kad Nemunu plukdomi tranzitiniai sieliai žemiau Smalininkų būtų aptarnaujami Vokietijos sielininkų. Šis nutarimas, suprantama, taip pat buvo naudingas Vokietijai [38].

Be pateiktų straipsnių kritinės apžvalgos, sutarties nenaudingumą Lietuvai rodo ir apibendrinamojo pobūdžio sutarties analizė. Lyginant Lietuvos pageidavimus, pateiktus derybų išvakarėse Vokietijai, ir tokius pat Vokietijos pageidavimus Lietuvai [39] su juos atitinkančiais ir tapusiais abiem šalims privalomais sutarties straipsniais, matyti, kad beveik visi Vokietijos pageidavimai buvo patenkinti ir kad jie sudarė labiausiai Lietuvai nenaudingus sutarties straipsnius. Tuo tarpu daugumą Lietuvos pageidavimų Vokietija atmetė. Kiti, taip, kaip jie buvo suformuluoti, liko neįgyvendinti. Į Lietuvos pageidavimuose dažnai kartojamą žodį „laisvai“ (parduoti, gabenti, eksportuoti) daug kur atsižvelgta nebuvo. Eksportas į Vokietiją bei tranzitas per ją buvo griežtai reglamentuotas ir toli gražu neatitiko visų Lietuvos norų.

Įsigilinus į Lietuvos ir Vokietijos prekybos ir laivininkystės sutarties ir baigiamojo protokolo straipsnius, aiškiai matyti, kad juose dažniausiai kalbama apie Lietuvos vyriausybės įsipareigojimus Vokietijai, o ne atvirkščiai. Be to, Lietuvos įsipareigojimai buvo kur kas reikšmingesni šalių ekonominių santykių raidai. Vertindamas sutartį, „Tautos ūkis“ teisingai pastebėjo, kad „Lietuvos vyriausybė davė daugiau pasižadėjimų Vokietijos vyriausybei, negu gavo iš jos“ [40]. Pagaliau sutartis ne tik nepanaikino imperialistinės Vokietijos vyravimo Lietuvos ekonomikoje, bet ir vieno Lietuvos Komunistų partijos vadovų Z. Angariečio žodžiais tariant, įvyko dar „[...] atviresnis Lietuvos pririšimas prie im-

[37] Ten pat, lap. 155.

[38] Pažymėtina, kad kai kurie Vokietijai ypač naudingi formulavimai, pavyzdžiui, vadinamasis nacionalinis traktavimas (vienodų teisių taikymas abiejų valstybių piliečiams) laivininkystės Nemunu žemiau Smalininkų, leidimas susitarusiųjų šalių piliečiams laisvai keliauti ir apsigyventi vienoje ir kitoje šalyje, jų atleidimas nuo karo prievolės bei rekvizicijų, leidimas vienos šalies pirkliams laisvai supirkinėti prekes antrojoje šalyje ir pan., buvo rekomenduoti instrukcijų projektuose arba instrukcijose Lietuvos delegacijai, vykstančiai į derybas su Vokietija.— Ten pat, b. 726, lap. 45, 92.

[39] Plačiau žr.: *Daščioras B.* Lietuvos ir Vokietijos ekonominės derybos 1927—1928 m.— Lietuvos TSR aukštųjų mokyklų mokslo darbai. Istorija, 1986, t. 26, p. 93—106.

[40] Tautos ūkis, 1930, Nr. 5, p. 150.

perialistų vežimo“ [41]. Kitaip sakant, 1928 m. su Vokietija sudaryta prekybos ir laivininkystės sutartis, kaip ir 1923 m. prekybos sutartis, Lietuvai nebuvo naudinga nei ekonominiu, nei politiniu požiūriu. Ne be pagrindo Lietuvos buržuazinis politinis veikėjas J. Purickis 1934 m., rašydamas apie Lietuvos prekybos politiką, su kartėliu pažymėjo: „Nei muitais, nei sutarčių sistema jokia ypatinga užsienio politika pas mus nebuvo varoma. Mūsų užsienio politikoje viešpatavo gryniausias laisser passerizmas bei liberalizmas ir Vokietijos triuškinanti hegemonija [...]. Taigi užsienio prekybos politikoje padaryta daug sunkių nedovanotinų klaidų. Didžiausia, sunkiausia šių klaidų, tai vokiečių ūkiškos hegemonijos toleravimas [...]. Ūkiškoji priklausomybė anksčiau ar vėliau turi virsti ir politine priklausomybe“ [42].

Antra vertus, pasaulinės ekonominės krizės išvakarėse pasirašyta prekybos ir laivininkystės sutartis su Vokietija turėjo ir tam tikros teigiamos reikšmės Lietuvai, bent jau 1929 (iš dalies 1930) metais. Sutartis laikinai stabilizavo Lietuvos ir Vokietijos ekonominius bei politinius santykius, panaikino kai kurias kliūtis, trukdžiusias normaliems ekonominiams santykiams tarp kaimyninių šalių plėtotis, iš dalies apribojo galimybes Vokietijai savavaliauti ir taikyti Lietuvai įvairius draudimus. Susidarė palankesnės sąlygos Lietuvos prekybai su Vokietija. Nors jau 1929 m. pradžioje Vokietijoje ėmė reikštis tam tikri ekonominės krizės požymiai, svarbesnės reikšmės ši krizė Lietuvos ekonominiams santykiams su Vokietija 1929 m. neturėjo. Tiesa, čia svarbiausia buvo ne sutarties pasirašymas, bet gyvulininkystės produktų rinkos konjunktūra 1929 metais. Mat 1929 m. (panašiai buvo ir 1930 m.) gyvulininkystės produktų kainos ne tik krito mažiau, lyginant su javų ir kitomis žemės ūkio produktų kainomis, bet ir kai kurių prekių — kiaulienos, gyvų kiaulių, kiaušinių — kainos pasaulinėje rinkoje netgi šiek tiek pakilo. Lietuva į Vokietiją eksportavo daugiausia gyvulius ir gyvulininkystės produktus, todėl sunkumų, susijusių su pasauline ekonomine krize, 1929 m. dar nepajuto. Aišku, tam turėjo reikšmės ir sutarties pasirašymas. Nesudarius prekybos sutarties, vargu ar eksportas į Vokietiją nuo 148,3 mln. lt. 1928 m. būtų šoktelėjęs iki 195,9 mln. lt. 1929 m. ir 199,9 mln. lt. 1930 m., nes pabrangę kai kurie gyvulininkystės produktai kažin ar galėjo kompensuoti nuostolius, susidariusius dėl ekonominės krizės metais tarptautinėje rinkoje sumažėjusių neapdirbtos miško medžiagos ir linų kainų. Be prekybos sutarties Lietuvos eksportas į Vokietiją 1929 m. galėjo ir sumažėti. Panaši padėtis buvo ir su Lietuvos importu iš Vokietijos. 1929 m., lyginant su 1928 m., jis padidėjo nuo 146 iki 150,2 mln. litų. Tuo tarpu dėl kitų valstybių konkurencijos ir apskritai ten-

[41] *Česnavičius V. Z.* Angarietis apie buržuazinės Lietuvos ekonominį vystymąsi.— Lietuvos TSR aukštųjų mokyklų mokslo darbai. Ekonomika, 1965, t. 6 (1), p. 12.

[42] Tautos ūkis, 1934, Nr. 9, p. 236.

2 lentelė. Lietuvos prekybos su Vokietija dinamika *

Metai	Eksportas		Importas		Balansas mln. lt
	mln. lt	%	mln. lt	%	
1924	114,7	43,0	129,2	62,6	−14,5
1925	123,2	50,7	143,0	56,6	−19,8
1926	118,6	46,8	129,5	53,8	−10,9
1927	126,8	51,5	141,2	53,2	−14,4
1928	148,3	57,7	146,8	50,4	+1,5
1929	195,9	59,4	150,2	49,0	+45,7
1930	199,9	59,9	151,4	48,5	+48,4
1931	125,4	45,9	130,7	47,0	−5,3

* Lentelė sudaryta, remiantis: LSM 1927—1928 m.— K., 1929, priedas, p. 2, 4 ir atitinkamų metų „Lietuvos užsienio prekybos" duomenimis.

dencijos mažinti importą 1929 m. importo iš Vokietijos be sutarties tikriausiai būtų sumažėję [43].

Dėl eksporto į Vokietiją pagyvėjimo iki 1928 m. buvęs neigiamas prekybos balanso saldo [44] 1929 m. sudarė 45,7 mln. lt. Lietuvos naudai ir maždaug toks išliko iki 1931 m., kai vėl tapo neigiamas (žr. 2 lentelę). Iš 2 lentelės taip pat matyti, kaip buvo svarbu sureguliuoti ekonominius santykius su Vokietija, nes ji absoliučiai dominavo Lietuvos užsienio prekyboje.

Lietuvai ypač buvo svarbu, kaip Vokietija laikysis sutarties 8 straipsnio, kuris, be kita ko, turėjo palengvinti eksportuoti Lietuvos gyvulius į Vokietiją. Čia bent jau 1929 m. įvyko reikšmingų poslinkių Lietuvos naudai. 1928 m. Vokietija iš Lietuvos importavo gyvulių už 25,6, o 1929 m.— už 51,1 mln. lito [45]. Toks, nors ir laikinas, gyvulių eksporto į Vokietiją padidėjimas Lietuvai, žinoma, buvo svarbus ir naudingas. Šiuo požiūriu sutartį palankiai vertino vienas žymiausių Lietuvos Komunistų partijos veikėjų V. Kapsukas: „[...] mėsos ir gyvulių išvežimą teigiamai paveikė Lietuvos sutartis su Vokietija" [46].

Sutartis turėjo įtakos ir tranzito per Lietuvos teritoriją 1929 m. pagyvėjimui (žr. 3 lentelę). Tranzitas per Lietuvą ėjo iš Vokietijos į Latviją bei kitas šiaurines valstybes ir iš Tarybų Sąjungos ir Latvijos į Vokietiją. 1929 m. jis ypač padidėjo iš Tarybų Sąjungos ir Latvijos į Vokietiją (žr. 3 lentelę). Tranzitas, kaip ir anksčiau, ėjo daugiausia tiesiogiai: prekės nebuvo iškraunamos tranzitiniuose sandėliuose, neperdirbamos ir nepaverčiamos reeksportu, todėl užsienio prekybai įtakos neturėjo. Svarbus Lietuvai jis buvo kaip pajamų šaltinis, gaunamas už prekių pervežimą

[43] Lietuvos ūkis ir rinka, 1931, Nr. 8, p. 19.

[44] Skaičiuojama nuo 1924 m.— pirmųjų metų po 1923 m. Lietuvos ir Vokietijos prekybos sutarties pasirašymo.

[45] Tautos ūkis, 1930, Nr. 5, p. 150.

[46] *Kapsukas V.* Raštai.— V., 1975, t. 11, p. 466.

3 lentelė. Tranzitas per Lietuvą (tūkst. t)*

Metai	Iš viso	Iš jų iš Vokietijos	Iš TSRS	Iš Latvijos
1925	108,9	58,7	—	1,5
1926	283,6	202,2	57,7	4,0
1927	414,9	267,3	93,4	4,5
1928	280,8	199,4	73,6	3,2
1929	431,4	208,7	148,1	74,1

* Lentelė sudaryta, remiantis: Lietuvos ūkis ir rinka, 1930, Nr. 1, p. 63.

geležinkeliais. Žinoma, sutarties 23 straipsnis, suteikęs teisę Vokietijai nustatyti tranzitinius tarifus be Lietuvos vyriausybės sutikimo, buvo palankus Vokietijai ir jos prekybos partneriams, tačiau tam tikra pelno dalis (1929 m.— 10 155 730 lt.) teko ir Lietuvai [47].

1929 m. prasidėjęs Lietuvos ir Vokietijos ekonominių santykių pagyvėjimas buvo laikinas reiškinys ir daugybės neigiamų sutarties faktorių kompensuoti negalėjo. Lietuva sutarties nenaudingumą dar labiau pajuto, kai neilgai trukus prasidėjo įvairūs ekonominio bendravimo tarp Lietuvos ir Vokietijos sunkumai, atsiradę dėl pasaulinės ekonominės krizės įsigalėjimo Vokietijoje ir šios krizės ryškesnių požymių Lietuvoje 1931 metais. Dėl šių priežasčių Lietuvos ir Vokietijos ekonominiai santykiai nuo 1931 m. ėmė nuolat blogėti. 1931 m. sutartis jau visiškai nebepatenkino Lietuvos interesų ir todėl iškilo reikalas ją pakeisti. Tiesa, būtinumas keisti sutartį Lietuvos buržuazinėje spaudoje buvo siejamas daugiau su pasauline ekonomine krize, kuri esą „iškreipė sutarties reikšmę ir todėl natūralu būtų koreguoti šiuos iškraipymus sutartį peržiūrint“ [48].

Taigi 1928 m. pasirašytoji prekybos ir laivininkystės sutartis buvo svarbi ekonominiams santykiams tarp buržuazinės Lietuvos ir imperialistinės Vokietijos normalizuoti, tačiau Lietuvai pasirodė esanti nenaudinga. Sutartis sudarė palankias sąlygas įsikurti Lietuvoje Vokietijos piliečiams, apsaugojo juos bei jų turtą, suteikė veikimo laisvę Lietuvoje įsikūrusioms vokiečių akcinėms, prekybos, pramonės, finansų, draudimo, susisiekimo ir transporto bei kitoms bendrovėms, tuo tarpu Lietuvos piliečiai tokių įstaigų Vokietijoje beveik neturėjo ir sutartimi pasinaudoti negalėjo. Pagal sutartyje įteisintą „laisvo supirkinėjimo“ teisę, Vokietijos pirkliai gyvulius pirmiausia supirkinėjo Klaipėdos krašte ir tik per šio krašto vokiškąsias organizacijas. Tai stiprino Vokietijos įtaką Klaipėdos krašte, blogino šio krašto lietuvių ir vokiečių santykius. Įpareigojusi Lietuvos vyriausybę netaikyti Rytprūsių uostams aukštesnių geležinkelio tarifų, lyginant su Klaipėdos uostu,

[47] Lietuvos ūkis ir rinka, 1930, Nr. 1, p. 64.
[48] Lietuvos ūkis ir rinka, 1931, Nr. 8, p. 20.

sutartis faktiškai suteikė pirmenybę Karaliaučiaus uostui, nes iš daugelio vakarų Lietuvos geležinkelio stočių vežti prekes į Karaliaučiaus uostą buvo arčiau, taigi ir pigiau. Lietuva privalėjo sumažinti muitus į Vokietiją eksportuojamam neapdirbtam miškui, popiermedžiams ir sparmedžiams bei neimti išvežamųjų muitų ar rinkliavų už daugumos gyvulių odas bei antrines žaliavas. Vokietija gavo teisę, be Lietuvos sutikimo susitarusi su kita valstybe, nustatyti Lietuvai privalomus tarifus prekių tranzitui per Lietuvos teritoriją. Vokietijos prekybos laivus, mokesčių, rinkliavų ir kitais atžvilgiais prilyginus tokiems pat Lietuvos laivams, verslinė laivyba Nemune, ypač Kauno—Klaipėdos ruože, beveik perėjo į Vokietijos rankas, nes mažas Lietuvos prekinis laivynas neįstengė lygiai tiek pat pervežti prekių kaip Vokietijos. Teigiami sutarties faktoriai pagyvino Lietuvos su Vokietija prekybą bei tranzitą per Lietuvos teritoriją, panaikino kai kurias kliūtis, trukdančias normalių ekonominių santykių tarp šalių raidai. Tačiau visa tai buvo tik laikinas reiškinys. Sutartis sudarė sąlygas Vokietijai ir toliau vyrauti Lietuvos užsienio prekyboje ir apskritai ekonomikoje.

ЛИТОВСКО-ГЕРМАНСКИЙ ДОГОВОР 1928 г. О ТОРГОВЛЕ И СУДОХОДСТВЕ

Б. ДАЩЁРАС

Резюме

Спустя почти три года с начала подготовительной работы по проведению переговоров и после сложных затянувшихся на полтора года переговоров 30 октября 1928 г. между Литвой и Германией был подписан договор о торговле и судоходстве.

На основании архивных документов, хранящихся в Центральном государственном архиве (ЦГА) Литовской ССР, периодической печати того времени, статистического и других материалов представлен анализ этого договора, выявлены отрицательные и положительные его стороны для экономики Литвы. Согласно договору, граждане Германии могли обосноваться в Литве, в договоре были предусмотрены условия для охраны их интересов. По договору Кёнигсбергский порт получал преимущества перед Клайпедским, для Германии были созданы условия для значительной монополизации транспортировки товаров по Нямунасу. Германия получила право, договорившись с другой страной, установить для Литвы обязательный тариф на транзит товаров через ее территорию. В статье указывается, что положительным в договоре является то, что оживилась торговля Литвы с Германией, были устранены некоторые преграды, мешавшие развитию нормальных экономических отношений между странами, но они были для Литвы лишь временным явлением. Делается вывод о том, что условия договора были таковы, что Германия и в дальнейшем продолжала занимать доминирующее положение во внешней торговле и экономике Литвы в целом.

Vilniaus V. Kapsuko universitetas
Visuotinės istorijos katedra

Įteikta
1984 m. birželio mėn.